
Immanuel Kant, gaur (1724~1804/2004)

IBON URIBARRI

Kanten heriotzatik 200 urte igaro direnean filosofoaren gaurkotasuna ez da gauza nabarmena, begi-bistakoa; alderantziz, Kant hilda eta ongi hilda dagoela esango nuke lehen begiratu batean. Alemaniako egunkarietan asko idatzi da Kanti buruz urte osoan zehar, eta behin irakurri nuen lautik hiru alemanek Kant izena *Kant* kalearekin lotzen dutela, baina beste ezerekin ez. Guk *Immanuel Kant* kalerik ere ez dugulakoan nago.

Eskolan oraindik ere filosofia ikasten da eta Kant agertzen da filosofo nagusien zerrenda labur horretan. Kantek Ilustrazioari buruz idatzitako testua irakurtzen dute ikasleek. Baina kontua ez da Kantek Ilustrazioari buruz esan zituenek interes historikoa ote duten, inolaz ere ez baitago zalantzan Kanten filosofiak izugarritzko eragina izan duela, baizik eta kontua da ea Kanten filosofia egun oraindik esanguratsua ote den, hori baita egun Richard Rorty eta beste askok, postmodernoek oro har, zalantzan jartzen dutena.

Beharbada gaurkotasun eza horren sinbolo ere bada Kanten jaioterria desagertu izana, Königsberg zena orain Kaliningrad baita (Michail Ivanovitch Kalinin, 1875-1946, Sobiet Gorenaren Batzarraren buru), eta Königsberg zaharretik oso aztarna gutxi geratzen baita. Ekialdeko Prusia-

▮ **Ibon Uribarri** Filosofian doktorea eta EHUko Ingeles eta Aleman Filologia Saileko irakaslea da.

ren hiriburu izatetik Errusiako lurralde baztertua izatera igaro da; alemana hitz egitetik errusiera hitz egitera. Hala ere, Kantek iraun egin du filosofo «aleman» bezala, eta, beraz, Kultura itxuraz gai izan da Geografiaren eta Politikaren arteko banaketa hori gainditzeko. Eta horrek egun ere ondorioak ditu: Kanten heriotzaren bigarren mendeurrena betetzen zen egun berean Joschka Fischer Alemaniako Atzerri ministroak Alemaniako kontsulatu berria ireki zuen Kaliningraden.

Ʒant gizona

Orain ez naiz hasiko Kanten bizitza zehazki jorratzen (ikus horretarako nire liburua, *Immanuel Kant: bizitza eta filosofia*, Donostia, Jakin, Jakin Irakurgaiak 1, 1997), kontu batzuk baino ez ditut aipatuko zenbait topiko baztertzearren. Horien arrazoia neurri batean Kant gazteari buruzko informazio falta da. Eta hutsune hori betetzeko zenbait anekdota asmatu errepikatzen dira. Egia esan, Kantek inoiz ez zuen gehiegi idatzi berari buruz; *Arrazoi - men hutsaren kritika*-ren bigarren argitaraldian *de nobis ipsis silemus* jartzen du motto gisa, gutaz ez diogu ezer. Heinrich Heinek *Erljioaren eta Filosofiaren historia Alemanian* liburuan esaten du ez dela erraza haren bizitza deskribatzea, ez baitzuen «ez bizitzarik ez historiarik izan». Iparraldeko bazter batean mekanikoki antolatutako bizitza egi ten omen zuen. Bertako eliza nagusiko erlojua ez omen zen era erregularraoan eta pasiogabekoan bizi. Haren ibilaldiak hain erregularrak omen ziren, non jendeak erlojua doitzen baitzuen hura igarotzen zenean.

Erlojuarena ez da egia noski. Garai hartan sakelako erlojuak ugaritu ziren, antzerki-lanek ere gaia jorratzen zuten, eta norbaitek fenomeno hori Kantekin lotu zuen. Dena den, bi aldiz utzi omen zion Kantek bazkalosteko ibilalditxoak egiteari, Rousseau-ren *Emile* liburu ekarri ziotenean (Rousseauren erretratu bat zen etxean zeukan edergarri bakarra) eta Frantziako Iraultzaren berri izan zuenean (haren helburuak, Askatasuna, Berdintasuna eta Senideta-

sunak, bere filosofiaren oinarrian daude). Horregatik, giza-kiari garrantzitsuak zaizkion gauzez ziharduelako, Heinek «kanpoko bizitzaren eta dena deuseztatzen zuen pentsamendu suntsitzailearen arteko alde harrigarriaz» hitz egin du.

Heinek arimaren bila dabilen automata baten istorioa kontatzen du eta gero istorioari buelta ematen dio, soin baten bila dabilen arima aipatuz. Horrela, Rousseuren ideiek Robespierre-n aurkitu omen zuten soina. Eta hori izan zen iraultza egiteko baldintza eta abiapuntua. Baina frantsesak oso neurritsuak omen dira alemanen aldean: erregea hil dute, bai, baina Kantek Jainkoa hil du; *Arrazoimen hutsaren kritika* Jainkoari lepoa moztu dion zepata da eta, beraz, ideien suntsitzaile hori «Robespierriari aise gailentzen zaio terrorismo kontuetan».

Unibertitate ikasketak egin ondoren 22 urterekin *In -dar biziaren egiazko balioespenari buruzko gogoetak* lana idatzi zuen. Cartesiarren eta leibniztarren artean zegoen eztabaidan hartzen du esku Kantek lotsagabe garaiko fisikako arazo nagusien konponbidea aurkitu nahian. «Jarraitu nahi dudana bidea aurretik marraztu dut. Nire ibilbidea egitera noa eta ezerk ez dit eragotziko bertan aurrera egitea». Liburuak apenas izan zuen oihartzunik. Lessing-ek olerkitxo bat idatzi zuen Kant gaztearen atrebentziari buruz: «Kantek zeregin zaila hartu du/ Munduari irakastea,/ In -dar biziak balioesten ditu/ Ez du neurtu ordea berea». Gerorago, beti ere natur zientziei lotuta *Naturaren historia orokorra eta zeruaren teoria* liburu zabala argitaratu zuen Newtonen ideien araberrako kosmologia bat eraikiz.

Kanten ekimenaren beste atal nagusia irakaskuntza izan zen. Ez zitzaion eskola gustatu, azkarra zen arren, eta agian horregatik irakasle ona izaten saiatu zen, eta leku-kotza gehien arabera lortu ere egin zuen. Haren eskolak, jendez gainezka egoten zirenak, edukiz beteak baina askeak eta atseginak omen ziren.

1756-63 bitartean errusiarrek hiria okupatu zuten borrokarik gabe. Errusiarrek administrazioaren kargu egin ziren, baina bizitzak aurrera jarraitu zuen eta gainera bizitza publikoa irekiagoa eta askeagoa bihurtu zen. Kantek garai

horretan egiten zuen bizimoduak ez zeukan zerikusi handirik bere lanean murgilduta bizi den jakintsu bakartuaren irudiarekin, bizitza publiko bizia izan baitzuen. Askoz geroago, hori bere bizitzako garai atseginena izan zela aipatu zuen. Aldarte horren lekuko, *Eder eta bikainaren sentipenari buruzko oharak, best seller* handia izan zena. Jakintsuen geletan egoteaz gain liburua damen bainuetan ere ez omen zen falta. Garai hartan pare bat aldiz ezkontzekotan egon zen arren, azkenean mutilzahar geratu zen: «Emakumea behar nuenean ezin nuen mantendu eta mantendu ahal izan nuenean ez nuen halakorik behar».

Baina bizimoduz aldatu zuen heldutasunean Rousseau-ren ideiak ezagutu eta ikertu zituenean.

Dena ezagutzeko egarria sentitzen dut nigan eta ezagutza zabaltzeko ardura lehiatsua edo oraindik hobeto aurrerapen bete ororen gozaldia. Garai batean gizatasunaren ohorea hori zela uste izan nuen eta jendaila ezjakina mespretxatzen nuen. Rousseauk zuzendu ninduen. Gailentasun ilusio hori desagertu zen; gizakiak ohoratzen ikasi dut eta langile arruntak baino baliogabeago sentituko nintzatekeen, ikuspegi honek denontzat balio duela uste izango ez banu, hau da, gizatasunaren eskubideak egikaritzea.

Horren ondorioz Kant filosofia lan garrantzitsuak idazten hasi zen. Horrela, 1763an *Jainkoaren izatearen frogapenerako froga-oinarri ahalgarri bakarra* agertu zen. «Izatea ez da predikatu bat», horixe izan daiteke liburuaren laburpena eta, ondorioz, Jainkoaren izateari buruzko ohiko frogen eznahikotasuna azaldu zuen. Ez da harritzekoa Vienan liburuaren salmenta debekatua izatea eta liburu debekatuen zerrendan sartzea. 1766an *Espiritu-ikusle baten ametsak, metafisikaren ametsen bitartez azalduak* idazten du eta bere bide berria zehazten hasten da: «Honenbestez, metafisika giza arrazoimenaren mugen zientzia da».

Gero ez zuen apenas lanik argitaratu 10 urte luzetan. Bere filosofia berria, filosofia kritikoa prestatzen ari zen. Azken emaitza 1781ean agertu zen, 57 urte zituela, lauzpabost hilabetetan 10 urteko lana laburbilduz idatzi zuen 800 orritik gorako liburukotea, *Arrazoimen hutsaren kritika*. Ahalegin hori guztia, ordea, hasieran erantzunik gabe

geratu zen. Heinek zabalpen arazo horien errua Kanti berari egozten dio hein batean. Ongi idazten zekiela erakutsi zuen arren, lan nagusia prestatzerakoan oso idazkera traketsa erabiltzen du. Heinek, dena den, onartzen du ikuspuntuaren berritasunak idazkera berri bat eskatzen zuela. Lehen iruzkinak agertu zirenean erabat kontrakoak izan ziren. Zenbait unibertsitatetan liburua debekatu egin zen, Stattler Jesus-lagunak *Anti-Kant* liburua argitaratu zuen eta komentu batean txakurrari «Kant» deitzen omen zioten. Heineren arabera filosofiaren metodo berria garatzen duen eta bereziki ezagutzaren teoria jorratzen duen liburu hau da Kanten lan nagusia, besteak ez ditu ia aipatu ere egiten, baina lan horrek gizartean izan duen eragina azpimarratu nahi du. Horregatik, ideia garrantzitsuen agerpenen eta berbaitango gauzen arteko bereizketa da, eta bereziki horrek Jainkoaren ideian duen eragina. Hor Danteren hitz haiek idatzi beharko lirakeke, «Adio itzaropenari», dio Heinek. Geroago, Marx lagunak hitz horiek berak ezarri zituen *Kapitala*-ren atarian.

Hala ere, Kanten filosofia praktikoaren garrantzia aipatu behar da, eta hori azaltzeko begira Jean Paul poetak lagun bati idatzitakoa:

Eros itzazu Jainkoaren izenean bi liburu: Kanten *Ohituraren metafisikaren oinarrizapena* eta Kanten *Arrazoimen praktikoaren kritika*. Kant ez da munduaren argia, baizik eguzki sistema distiratsu oso bat.

Eta hirugarren kritika gisa ezagutzen den lanak, *Juzgamenaren kritika*-k ere eragin handia izan zuen. Bertan aurreko lanen hutsuneak gainditzen eta ezagutzaren eta etikaren arteko zubia eraikitzen saiatu zen. Liburuak Schiller-engan eragin handia izan zuen, Heinek ere aipatzen du hori, eta erabakigarria izan zen ondorengo idealismoaren sorreran.

Kant ez zen garaiko gertaera nagusiei bizkarra emanda bizi. 1786an arlo politikoan eragin handia izan zuen aldaketa gertatu zen, 1740tik errege zen Friedrich Handia hil baitzen. Une hartan Kant lehenengo aldiz urte erdirako Unibertsitateko errektorea zen, eta Friedrich Wilhelm II.a errege berria Königsbergera omenaldia jasotzera etorri

zenezan berak eman behar izan zion ongiatorria. Kantek gazteluan egin zen ekitaldian parte hartu zuen, baina hurrengo egunean katedralean egin zen beste ekitaldira ez zen agertu (ez zen inoiz elizkizunetara joaten), gaixo zegoela eta. Errege berriak aurrekoaren jarrera aldatu zuen eta jakintsu alemaniar nagusiak Zientzien Akademian bildu nahi izan zituen berehala. Kant noski lehenengoetakoa zen zerrendan, baina errege berriaren aurkakotza topatu zuen, arriskutsua omen zelako. Kant ez zen inoiz Akademiako kide arrunta izan, ezohiko kide baizik. Gainera, laster errege berriak Frantziako egoera iraultzaileari aurre egiteko Hezkuntza ministroa aldatu zuen. Sei egun beranduago ministro berriak erlijioari buruzko ebazpena sinatu zuen eta hilabete batzuk beranduago zentsurari buruzkoa. Frantzian berehala iraultza hasi zen eta horrek, noski, ez zuen egoera hobetu Prusian.

1792an Kantek artikulua sorta bat hasi zuen *Berlinische Monatschrift* aldizkarian «Giza naturaren gaizki eradikalaz» lanarekin. Berlingo zentsurari aurkeztu zion idazki laburra, benetan beharrezkoa ez zena, Jenan argitaratu behar baitzen (Prusiatik at beraz). Dena den, komisioak argitalpena arazorik gabe onartu zuen. Bitartean, gainera, Fichte-ren *Agerkunde oren kritika* kaleratu zen Kanten laguntzaz. Egilearen izenik gabe agertu zenez jendeak Kantek berak erlijioaz idatzitako Kritika berria zela uste izan zuen. Artikulua sortako bigarren lana argitaratzen saiatu zenezan, debekatu egin zioten. Kant ez zen lasai geratu hori ikusita eta lau artikulua liburu batean bilduta argitaratzea erabaki zuen. Königsbergeta Jenako fakultateetan eskatu zuen argitalpenarako baimena, lortu zuen, eta horren emaitza 1793ko *Erlijioa arrazoimen soilaren mugen bane* lana izan zen. Lotsagabekeria horregatik postua galdu eta erbesteratua izan zitekeela iritsi zen Kanten belarrietara, baina ez zuen atzera egin. 1793an «Hau teoriarik zuzena bai baina praktikan baliok ez duela diogen topikoari buruz» artikulua polemikoa lukean iraultzari buruzko jarrera zuhurra baina azken buruan baikorra hartu zuen. 1794an *Erlijioa* liburuaren bigarren argitalpena agertu zen, eta beste artikulua bat argitaratu zuen, «Gauza guztien amaiera». Hor zuzen-zuzen kritikatu zuen du

zentsuraren erabilpena erlijioaren defentsa dogmatikoa egiteko. Horrek erregearen erreakzioa ekarri zuen eta 1794ko uriaren batean erlijio gaiez irakatsi edo idazteko debekua iritsi zitzaion, inoiz baino ezagunagoa zenean.

Erljioaz idatzi ezin zuenez politikaz idazteari ekin zion. 1795ean *Betirako bakea* liburua izugarritzko arrakasta izan zen. Basileako bakea orduantxe sinatu zen, eta egoera berriari erantzuten zion lanak. Liburua berehala frantsesera itzuli zen eta Frantzian interesa azkar zabaldu zen. Kanten iraultza kopernikarra iraultza frantsesarekin aldeztatzen zen. 1798an erregea hil zen eta berehala *Fakultateen arteko gatazka* argitaratu zuen Kantek, bertan berriro erlijio gaiak ukituz. Erljioari buruz idazteko debekua erregearen eskutik iritsi zitzaionez, erregea hiltzean debekua amaitzen omen zen.

Arazo horiek izanik eta bere filosofia garatzeko zailtasunak ikusita, 1797an, etsita, uste zuen 100 urte beharko zirela bere lana azkenik egokiro ulertzeko. Azken urteak ez ziren samurrak izan. 1804ko otsailaren 12an, igande bateko goizeko hamaiketan hil zen eta jendetza handia bildu zen lurperatu zutenean. Berehala haren etxea saldu zen eta gauza gehienak enkantean saldu ziren; azken hogeitertan eraman zuen eta bere pertsonaren ezaugarria bihurtu zen kapelaren erosleak asko ordaindu omen zuen.

Et, hala ere, Kant bizirik

Kanten ideien gaurkotasuna aztertzerakoan asmoa ezin da izan haren apologia egitea, ez eta gaurko ikuspegi-tik denbora aldea batere kontuan hartzen ez duen azaleko kritika egitea ere. Hillary Putnam litzateke nire ustez jarrera egokia duena: filosofiaren arazo gehienak Kantekin bihurtzen omen dira interesgari guretzat, eta ondorioz aurreko edozein filosofoen jarraitzaile izatea anakronikoa litzatekeen arren, Kant gure garaikidea da, zentzu horretan.

Kanten gaurkotasuna ez datza hainbeste bere filosofian eduki konkretuetan, baizik eta garatu zuen filosofian metodo berrian. Metodo horrek enpirismoa eta ra-

zionalismoa bildu nahi zituen, esperientzia eta logika elkartzeko ahalegin izugarria egiten du; izan ere, «pentsamenduak edukirik gabe hutsak dira, begiespenak adigairik gabeitsuak dira». Esperientziatik hasten gara, baina gure esperientzia ez da orain eta hemen egiten dugun esperientzien batuketa soila. Bestalde, adimena beharrezkoa da, baina adimenak bere kabuz ekiten duenean airerik gabe hegan hobeto egingo lukeela uste duen usoaren antzera ari da (ondorioz, lehengo Psikologia, Kosmologia eta Teologia razionalak ez dute inolako bermerik).

Eta zertan datza metodo berria? Objektuez galdetu beharrean guk haietaz dugun ezagutzaz galdetzean. «Asko pentsatu duzue orain arte, baina ziurrenik zuen pentsatze horietaz ez duzue gogoetarik egin». Kanten metodoa transzendentala da, hau da, esperientziaren baldintzez galdetzen duena. Aurrerantzean arazoa ez da izango gauzak nolakoak diren, baizik guk nola ezagutu ahal ditugun; izan ere, ez dago subjektua gauzen mende, baizik eta haiek daude subjektuaren ekimenaren baldintzen mende. Horregatik, «oro har esperientziaren ahalgarritasunaren baldintzak aldi berean objektuen ahalgarritasun baldintzak dira».

Metodo berri hori *iraultza kopernikarra*ren analogia erabiliz argitzen du.

Hemen Kopernikoren lehen pentsamenduekin bezala gertatzen da: izarren armada osoa ikuslearen inguruan jiraka zebilela suposatuz zeruko higiduren azalpenean aurrera egin ezin zuenez gero, orduan saiatu zuen ea ez litzatekeen hobe izango ikuslea jirarazi eta izarrek geldirik utziko balitu.

Eta ikuspuntu aldaketa horren bidez substantzien filosofia batetik subjektuaren ekimen ezberdinen filosofia batera igarotzen gara. Kanten hilobian haren hitz hauek irakurtzen dira: «Zeru izartuan *nire* gain eta lege moralan *igan*». Beraz, ez dago egitate hutsik, gauza gordinik, beti teoria edo ikusmolde baten arabera egituratzen ditugun objektuak baizik. Eta ondorioz, «Natura izendatzen dugun agerpenen ordena eta erregularitasuna guk geuk ezartzen dugu». Subjektu ekile eta higigarriak egituratzen du errealitate gero eta era osatuagoan, ikuspuntu aldebakar eta aldaezinari lo-

tuta egon beharrean hainbat ikuspuntu hartzeko gaitasuna duelako.

Lurretik begiratuta, badirudi planetek batzuetan atzeraka egiten dutela, bestetan gelditu, bestetan aurrera egiten dutela. Baina ikuspuntua eguzkira eramaten badugu, arrazoi-menak bakarrik egin dezakeena, hipotesi kopernikarraren arabera euren bide erregularra egiten dutela ikusten dugu.

Honegatik, objektibitatea lortzeko ez da subjektua alde batera utzi behar, baizik eta subjektuaren ikuspuntua aldebakarretik aldeanitzera, beteagora igaro behar da. «Baliozkotasun objektiboa eta beharrezko baliozkotasun orokorra (guztientzakoa) balioideak dira».

Kantek askotan azpimarratu du subjektuaren malgutasun horrek ikuspuntuaren zabalpena adierazten duela. Nire arrazoiaren aurka egiten duen judizioa nire judizio bihurtzen da nire berekoikeria baztertu eta hartan ekarpen bat ikusten dudana bezain pronto. Bestela giza adimena nire ikuspuntu bakar horretatik ikusiko nuke; eta bestela ordea askoren ikuspuntuak ere jasotzen ditut. Judizioetan ikuspuntu ezberdinen artean sortzen diren talkek ezartzen dituzte adigaiak euren dagozkien lekuetan. Markus Herz lagunari bidalitako eskutitzean dio gogamenak beti irekita eta malgu iraun behar duela, objektua ikuspuntu ezberdinetatik ikusteko, ikuskera behaketa mikroskopikotik orokorrago igarotzeko, irudika daitezkeen ikuspuntu guztiak probatzeko, batak bestearen judizioa egiazta dezan. *Logika*-n subjektuaren ikusmira orokor edo absolutu eta berezi eta baldintzatuaz, hots, pribatuaz, hitz egiten du. Kontua ez da ikusmira absolutua lortzea, bakartua esan nahi badu, baizik eta orokorra lortzea, osatuagoa, beteagoa. *Juzgamenaren kritika*-n norberak bere kabuz pentsatu behar duela esan ondoren pentsaera horrek zabala izan behar duela gaineratzen du, besteen ikuspuntua hartu ahal eta behar duela, horrela bere judizioaren baldintza pribatuak gainditzeko eta norberaren judizioei buruz hausnartzeko ikuspuntu orokorrago batetik. Hori sen on edo sen komunaren gaiari lotzen zaio (*Gemeinsinn*), subjektu guztiek komunean duten oinarritzko egitura. Ez dago ikuspuntu absoluturik, Jainkoarena, baizik eta ikuspuntua orokortzeko

p rozesu jarraitua besterik ez. Eta horren aurkakoa erokeria da, sen ona galtzea, berekoi logiko, etiko eta estetikoak egiten duen norberarenganako bihurketa (*Verrückung*) gauzetatik eta besteengandik urrunduz. Honakoa dio horregatik behin, lan handiaren esanahia laburbiduz:

Arrazoimen hutsaren kritika gure naturaren muinean sartuta dagoen gaixotasun baterako sendagaia da, alegia, gure aberrira kateatzen gaituen joeraren (herriminen) aurkakoa da. Gure txokotik irten eta mundu berriak ezagutzeko irrika da.

Subjektuak, beraz, askea izan behar du ezagutu ahal izateko, ez du kokapen finko batetik inguruan zer gertatzen den behatzen, baizik eta ekiten du, esperimenduak egiten ditu, eta horrela zehazten du ekimen horietan agertzen zaionaren ezagutza. Gauzak euren baitan direna ezin da ezagutu, edo hobe esanda, hori ezin daiteke gure objektua izan, gehienez ere Jainko batena; guk gure ezagumenaren bidez ezagutzen dugu gure ezagumenak biltzen dituen baldintzen arabera agertzen zaiguna. Gauzak euren baitan zer ote diren galdetzea zozokeria da, ispiluaurrean begiak itxita jarri eta ispiluan zer itxura daukadan asmatu nahian ibili izatea.

* * *

Natur zientziaren inguruan pentsatzen hasi zen Kant filosofiako kontu nagusiak landu aurretik, eta beti saiatu zen filosofia eta zientziaren arteko lotura mantentzen. Ezaguna da Newtonek egindako lanei eman zien garrantzia, haren zientziaren oinarri filosofikoak ezartzeko saioa ere egin zuen. Hala ere, esan behar da zientziaren aurrean jarrera irekia eta kritikoa izan zuela. Horrela, hasieran ez zuen uste izan Kimika natur zientzia bat zenik, Matematikaren hizkuntzan ezin zelako aurkeztu. Baina gero Lavoisier-en lanak ezagutu zituen eta Matematika Kimikan aplikatzeko aukera bazegoela ikusi zuen eta hura onartu zuen zientzia gisa. Horrela, azken urteotan Kimika eta Magnetismoaren inguruan lortutako aurkikuntza berrie-

nei buruz irakurtzen jarraitu zuen. Geroago Biologia bera fisika berezi-berezi bihurtzeko modua ere aurreikusitako zuen, Brown-en *Elementa medicinae* lanean oin hartuta.

Eta bestalde, Newtonek zuen ospe handia ez zen oztopo izan Kantek hark grabitateari buruz esandakoak zailtzan jartzeko. Nola liteke erakarpena egotea urrundu dauden bi gorputzen artean (*actio in distans*)? Zalantza handiak zeuden horri buruz eta horrek aurrera begiratze-ko aukera ematen dio Kanti. Newtonek berak ezin zuen argitu (*hypotheses non fingo*), nahiz eta batzuetan Jainkoa bera aipatzen duen argibide gisara. Kantek nahiago du erantzuna zientzian bertan aurkitzea, Boscovitsch-en fisika dinamista jarraituz. Magnetismoan eta elektrizitatean urrutiko erakarpena dagoela ikusten du, nahiz eta tarteko materia baten oinarriekin; eta hor ikusten du denbora behar dela distantziaz hitz egiteko (argiaren abiadura mugatua dela eta), Newtonen legeetan inon argitzen ez dena. Horrela eterraz hitz egiten du, elkarreragin ororen eustazpi gisa, eta hori «energia» gisa ulertzen du. Eta horrela indarren Fisika batetik eremuen Fisika batera zihoan bide berritik abiatu zen eta bere ideiak etorkizuneko fisika batekin hobeto bateratuko zirela ere adierazi zuen.

Esperimentazioari eta teknikari garrantzi handia ematen dio, ez teoria soilari. Teknika zientziaren funtsezko zatia da eta ez haren ondorio soilia. Tresnen erabilerak ahalbidetzen du zientzia eta ez alderantziz. Esperientzia *egin* beharrek esperientzia-ekimen hori teknikarekin lotzen du halaber. Esperientzian hautemapenak ez dira besterik gabe jasotzen, baizik eta elkarlotzen dira tresneria bat erabiliz. Gizakiaren natura, beraz, kultura garatzea da.

Behaketan objektuak subjektua higitzen du, esperimentuan subjektuak higitzen du objektua, eta horrela zerbait berria ezagut dezake hartaz. Horregatik, azken urteetan naturaren printzipioak baino gehiago naturaren ikerketaren printzipioak lortu nahi ditu: esperientzia egin ahal izateko baldintzak. Eta hor gizakiaren soinak duen garrantzia azpimarratzen du. Subjektu ezagutzailearen soina ezagutze ekimenaren baldintza ezinbestekoa da. Konkretuki, arrazoimena eta eskuaren malgutasuna lotzen ditu.

Soina gure bizitzaren baldintza osoa da, ez dugu gure bizitzaren adigairik soinaren bidez ez bada, eta gure askatasunaren erabilera soinaren bidez soilik gauza daitekeenez, ikusten dugu soina norberaren zatia dela.

Esan behar da, hala ere, Kantek bere pentsaera berriaren oinarri nagusiak filosofia teorikoan ezarri bazituen ere, filosofia praktikoari eman ziola zalantzarik gabe lehentasuna, etikari eta politikari, hor gizakiaren askatasuna baitago jokoan. «Interes oro azken finean praktikoa da eta arrazoimen espekulatiboaren beraren interesa baldintzatua da eta erabilera praktikoan bakarrik osatzen da».

Kantek dio bere filosofiak ezagutzarekin egin nahi duena gramatikak hizkuntzarekin egiten duena dela. Gramatika aztertuz hizkuntzak esan ahal duena zehazten eta mugatzen dugu. Baina hizkuntzak azken finean pentsamenduak komunikatzen ditu, eta pentsatzea norbere buruarekin hitz egitea da, eta norbere buruari entzutea ere bai. Objektuen ezagutzaren baldintzak eta mugak zehazten ditu ondoren subjektuen arteko komunikazioa, gai nagusia, aztertu ahal izateko.

Subjektuaren alde etiko-praktikoaren lehentasun horrek esan nahi du, alde batetik, gizakien arteko harremanak ezin direla teknikaren arabera antolatu, baizik eta gizakien arteko egiazko komunikazioa aintzat hartuz; eta beste aldetik, zientziak eta teknikak gizarte antolamenduen esanetara egon beharko luketela. Ezagutzeko ekimenean askatasuna agertzen bada baldintza gisa, orduan ezin da Kanten arabera erabateko bereizketa ezarri zientzia-teknikaren eta kulturaren artean. Zientzia eta teknika, beraz, ez dira eremu autonomoak, erantzukizun orotatik aske daudenak; eta kultura estetikoak ere ez da komunikazioaren eremu bakarra, komunikazioaren eremua txoko horretatik atera eta zabaldu beharko litzateke.

Idealismo estetikoak ez da egiazko mundua baino ederra goa den mundu bat marrazten duena, baizik eta gogamena mundua edertzeko egokitzen duena.

* * *

Kanten etikaren formalismoa oso kritikatu izan da hasiera-hasieratik. Bihotzik gabeko etika abstraktu eta tris-tea omen da, objektu edo helburu konkreturik gabekoa eta joerak eta sentimenduak kontuan hartzen ez dituen; errealitatea erabat gaitzetsiz betebeharra betetzea eskatzen omen duen etika. Hau gaur egun oraindik ere estatu prusiarraren alde ilunenekin harremanean jartzen da, Kantek haren bermea eman nahi izan balu bezala. Bestela da, ordea: «Gizakien egungo egoeran estatuen zoriona eta gizakien miseria aldi berean hazten dira»; «Egin behar denari buruzko legeak egiten den horretatik hartu edo horren bitartez mugatzea gaitzesgarria da».

Agindu kategorikoa da Kanten irakaspen ezagunenetakoa. «Nire maxima lege orokor bihurtzea nahi izan ahal banu bezala bakarrik joka dezaket». Urrezko arauaren oso antzekoa da (Ez ezarri beste inori jasan nahi ez duzun hori), baina zentzu zabalagoa du. Aginduaren ondorio batzuetan ikus daiteke hori:

Gizakia ez da gauza bat; ez da, beraz, bitarteko soil modura erabil daitekeen zerbait; ekintza guztietan berbitango xede gisa ulertu behar da.

Ekin ezazu gizatasuna zure pertsonan edo besteengan orain eta beti helburu modura erabiliz eta inoiz ez bitarteko soil modura.

Gizakia pertsona den heinean, hau da, arrazoimen praktikomoralaren subjektu gisa, prezio guztien gainetik dago.

Kanten etikaren ekarpen nagusia aipatzekotan, etika ezagutzaren eta sentimenduen mendekotasunetik askatu eta etikari autonomiaren ideiarekin bitartez bere izate propioa ematea izango litzateke aukeratuko nukeena. Horrekin, etikan edozein intelektualismo edo sentimentalismo elitista gainditu zuen: onaren kontzientzia izateko ez da behar jakintsua izatea edo sentimendua era berezian garatzea; aitzitik, ekimenaren oinarriak edonork aurkitzen ditu bere baitan eta inork ez du egon behar zenbait pertsona aukeratu erabakiaren zain ongia eta gaizkia zer den jakiteko.

Agindu kategorikoak askatasunaren ideia bat biltzen du. Ez da askatasun negatibo soil, zerbaitetik aske izatea,

baizik eta gizartean garatzen den askatasun positiboa. Askatasuna, beraz, norbanakoaren aukera-ahalmen soil gisa ulertuta (Robinson baten antzera) hutsa eta antzua da, abstraktua. «Ezin da bakoitza legerik gabe aske izatea baino gauza nazkagarriagorik irudikatu». Askatasunak bere gauzapena bilatu behar du, abstraktua izateari utzi behar badio, eta horregatik elkarbizitzarako arau batzuetan egikaritzean bihurtzen da benetan erreala. Ondorioz, agindua norberaren arau gisa ezarri beharrak, hots, autonomiak, ez du zerikusirik subjektu autarkikoarekin, Bestearen beharrik ez duenarekin; eta, beraz, ez da subjektuen arteko komunikazioa apurtzen duen printzipiorik, hura gauzatzen duena baizik. Bakoitzak bere interes alderdikoiari helduz gero, norbere zoriona bilatuz gero, adibidez, ez dago subjektuen arteko harremanak objektiboki antolatzerik, inolako adostasunik lortzerik; aitzitik, guztien elkarren aurkako gerra besterik ez litzateke emaitza, eta hor azkenean botere gehien duenak erabakitzen du. Berehala nabarmentzen da elkarbizitzan alderdikeria eta ikuspuntu berezien gaindipena beharrezkoa dela. «Dena ikuspuntu pribatu soiletik juzgatzen duena, dela jakintsua, negozio-gizona, apaiza edo erregea, gizon gaiztoa da». Horregatik, norberak eman behar dio bere buruari legea gizarteko kide gisa, eta horrela lortuko du bere egiazko askatasuna garatzea borondate aldebakarra utzi eta nahimen orokorragoa osatuz, gizatasunaren ideiarda hurbilduz. Horretarako helburu onak zehaztu behar dira, hau da, halabeharrez beste edonork onartuko litzuzkeenak, beste edonoren helburuak izan litezkeenak.

Horregatik azpimarratzen du Kantek hainbeste legearen garrantzia, legeak ahalbidetzen duelako benetako askatasuna. «Gizakiak inoiz lortu ezingo duen sorkari mugatuen perfekzio moralaren helmuga gorena legeari maitasuna da». Gizartean bizi den gizakiarentzat legearen hertsapena ezinbestekoa da askatasuna garatzeko. Arazo bera sortzen da hezkuntzan. Gizakia hezkuntzaren bidez bihurtzen da gizaki, eta horrek hertsapena eskatzen du, nahiz eta azken helburua gizakiaren pentsatzeko eta ekiteko askatasuna izan. Kanten arabera haurrari irakatsi behar zaio ezen bere helburuak lortu ahal izango dituela bestek

eurenak lor ditzaketen heinean (eta, beraz, gizartean dau- den ezberdinketen oinarrian berdintasuna dagoela).

Adibide bat erabiliko dut gaia argitzeko. Gizabanako batek futbolera jokatu nahi badu baloi bat har dezake ari- ketak egiteko edo baloiari ostikoka jarduteko paretaren aurka, baina laster aspertuko da, eta talde batean jokatu nahiko du, taldearen barne soilik bihur daiteke benetan futbolari. Talde batek, ordea, bere kabuz ezin du inolaz ere futbolean egin, beste talde bat behar du. Bestearekin au- rrez aurre izatean soilik bihur daiteke taldea benetako fut- bol-taldea eta lagun bakoitza benetako futbol-jokalaria. Hala ere, bi taldeak jokatzen hasten badira, berehala ikus- ten dute ezinezkoa dela besterik gabe jokatzea. Edozein jo- kaldik eztabaida sor dezake, falta dela edo ez dela, penalti dela edo ez dela. Beraz, oraindik zerbait gehiago behar da, jokia egituratu eta ahalbidetzen duena, legea, hain zuzen.

Egia da tranpak ugari direla futbolean, baina ezin da esan, hori ikusita, tranpa egitea libre denik, horrek jokia bera deuseztatuko bailuke. Constante-k zioen gezurra be- harrezkoa dela gizarte bizitzarako, egia osoarekin ezin de- la elkarrekin bizi. Eta Kantek 1797ko liburuxka batean erantzun zion horri: nahi izan ahal nezake gezurra esatea lege orokor bihurtzea? Eta erantzuna «ez» da. Gezurra esa- teko aukerari zilegitasuna eta balio orokorra ematen ba- diot, egia ezinezkoa gertatzen da, egia-gezurra ezberdinta- suna desagertzen baita, eta horrek edozein giza harreman ezinezkoa egiten baitu. Gezurra esaterakoan hizkuntzaren funtsezko helburuari bizkarra ematen zaio eta besteak hitz-makinak bezala erabiltzen dira, ez komunikatzeko gai diren pertsonak bezala. Lapur talde bateko kideek ere egiaz jokatu behar dute euren helburua lortu bitartean. Eta zergak ordaintzen ez dituenak beste denek ordaindu ditzatela nahi du noski, berak lortzen duen abantaila hori sistema guztiak funtzionatzen duen neurrian soilik lor baitezake. Horrelako jarrera orokortuko balitz, ezingo lu- ke abantailarik lortu.

Eta aurrera eginez, ez dago komunikaziorik Jainkoa- rekin. Goiko ahots batek hitz egingo baligu, ezingo genu- ke jakin Jainko baten ahotsa denik, gure arazoimenak

ezin baitu sentsuen bermerik ez duen ezer onartu. Baina bai ezagut dezakegula Jainkoaren ahotsa ez dela, alegia, agindu moralaren aurkakoak esaten baditu. Horregatik azpimarratzen du Heinek alderdi hau. Moses Mendelssohn-ek 1785ean Jainkoari buruz idatzitako liburuan kritikatzan zuen «Kant orosuntsitzailea», bereziki «frogatzen» zuelako Jainkoaren ezagutza ezinezkoa dela. «Jainkoa ez da Nitaz at dagoen izakia, Nigan dagoen pentsamendu soila baizik. Jainkoa arrazoimen etiko-praktiko legegilea da». Jainkoa «nigan dagoen printzipio moral gorena» bada, orduan erlijioaren arrazoizko edukia etika baino ez da, erlijioa ez da beste izaki baten kultura, hori fetitismoa eta sineskeria litzateke (Tungusiako txaman bat eta Connecticut-eko puritanoa itxuraz ezberdintzen badira ere, funtsean erru berberean bizi dira, hau da, gizakia- ren hobekuntzarako lana egin beharrean otoitz eta eskakizunen bitartez Jainkoaren grazia lortzen saiatzen dira). Betebeharrari jarraituz pertsona hobeago bihurtzea eta etorkizunean gizarte hobeago batean bizitzea, «Horixe da hain zuzen arrazoizko erlijioaren egiazko helburua, alegia, gizakien hobekuntza morala». Norberari legea ezartzean badirudi beste baten nahimena betetzen ari garela, baina legea ezartzen duen nahimen hori ez beste izaki baten nahimena, baizik eta geurea orokorra egiten dugun heinean eta arau orokortzat hartzen dugun heinean. Halakoa nahimen orokorra da, ez pribatua.

Eta hala ere Kantek hilezkortasuna eta Jainkoa berreskuratzen ditu atzeko atetik, postulatu gisa, *Arrazoimen praktikoaren kritika*-n. Heinrich Heineren arabera tragedia- ren ondoren fartsa dator eta beraz Jainkoarekin akabatu ondoren Kanten zerbitzaria, Lampe, negarrez hasi zen eta Kant errukitu zen: Lampe gaixoak Jainkoa behar du, Jainkorik gabe ezin du zoriontsu izan. Horrela, arrazoimen te- rikoak apurtu duena, praktikoak berrezartzen du. Gero hori berehala erabili zuten jainkozaleek Kanten ideiak bihurtuz: Kantek Jainkoaren ezagutza apurtu du agerkun- dea beharrezkoa dela azpimarratzeko. Antzera, jainkozaleak izan omen ziren terroreak gutxien beldurtu zituenak, ho- rrela kontrairaultza indartzen zelako. Baina hori Heineren

arabera etxetik hirira doan bideko argi guztiak apurtu ondoren ilunpetan argiaren beharrari buruzko hitzaldi sutua egitea bezala litzateke. Baina egiatan Kantek berak bere azken lanetan garbi uzten du hilezkortasuna eta Jainkoa postulatuak ere ez direla. Eta horrela ulertzen da Heinek aipatzen duen bigarren arrazoia postulatuaren alde, ez Lamperen pena, baizik eta polizia. Jendea ez dago prest agindu kategorikoak eskatzen duen autonomiaren arabera jokatzeko eta oraindik erlijioa behar du, hau da, agindua- ren jatorria gizakiaren gaintik dagoen botere batean ezarri behar da horrek benetako indarra izan dezan.

Kanten baitan, ordea, kontua argi dago. Postulatuaren oinarrian dagoen ideia da betebeharrak zoriona eskatzen duela, eta mundu honetan horren bermerik ez dugunez hilezkortasuna eta Jainko bat onartu behar ditugula. Baina hori une batez pentsatzen badugu, ez dira hilezkortasuna eta Jainkoa horren bermea eman dezaketinak, baizik eta historia. Kontua da ea mundu honetan hobe gaitzkeen, ea Jainkoaren erresuma lurrera ekartzeko gai garen eta ongi goren komuna eraiki dezakegun, eta horregatik Kanten interesa gizateriak historian duen garapenera zuzendu zen. Eta, beraz, itxaropenaren galderak historian jasotzen du bere esanahi konkretua, eta hau da: ea gizadiaren hoheranzko aurrerapena itxaron ahal daitekeen.

* * *

Kantek zuzenbidea aztertzen duenean, alde batetik, horiek etikan oinarria duela argi uzten du, baina, bestalde, nahasketak erabat ekiditeko bi eremuak erabat bereizten ditu. Kanpoko askatasuna gizakien elkarbizitzan gauzatze- ko baldintzak zehazten dira zuzenbidean. Orain askatasu- naren lege orokorrak gizartean gauzatu behar dira.

Kantek zuzenbide pribatua aztertzen du publikoaren aurretik, eta gainera lehenari nolabaiteko autonomia ematen dio, bere baitan zentzua duen eremu bihurtzen du. Horren bidez egitura sozio-politikoak erabat estatua- ren mende geratzeko arriskua saihesten du. Zuzenbide pribatuan gauzen jabetza, kontratuak (ezkontza, adibi-

dez), familia eta umeen arazoak lantzen dira. Atal honen erdigunea zalantzarik gabe jabegoaren teoria da.

Jabetzaren argipenean, hau da, nire eta zurearen arteko bereizketaren oinarrian, alde batetik subjektu bizidun eta gorpuzdunen baldintza dago eta, bestetik, printzipio nagusi bat: jatorriz komuna den lurraren jabetza (*res omnium*). Horregatik, egitatezko jabetza legezko jabetza bihurtzea nahimen orokor baten onarpenean gertatzen da, batak bestearen eskubideen aintzatespenarekin batera. Ondorioz, jabetzaren teoriak zuzenbide pribatuaren eta publikoaren arteko igarobidea dakar berarekin. Jabetzaren gai pribatua azken finean gizartearen legezko eraiketarekin batera konpontzen da.

Kantek Rousseau jarraituz jatorrizko hitzamenearan jartzen du estatuaren oinarria, baina zentzu ezberdina ematen dio oinarritze horri. Roussearentzat hori natur egoera idilikotik erorketa baten ondorio besterik ez dena, Kantentzat berriz norabide egokian doan erabat beharrezko urratsa da. Kantentzat natur egoerak ez du ezer idilikorik, denak denen aurkako borroka egoera jasanezina besterik ez da. Horregatik, bakoitzak bere askatasunaren murriztapena onartzen du legezko egoera batera igarotzeko. Eta beraz, gizakia hiritar bihurtzean bakarrik da azkenean egiazko gizakia. Eta ondorioz, estatuaren forma bikainena nahimen orokorraren adierazgarri den ordezkaritza sistemaren eta botere banaketaren arabera antolatuta dagoen Errepublikak da.

Errepublikaren subjektu politikoak askatasun eta berdintasunaren ezaugarriak dituzten hiritarrak dira. Errepublika perfektua askatasuna berdintasunarekin lotzen duena da. Horrela, pentsamendu eta iritzi askatasunak defendatu zituen indartsuki, norbere burua ilustratzeko tresna ezinbestekoak baitira horiek. Gainera, esklabotza kritikatzeko du eta nobleziaren abantailak ezabatu nahi zituen.

Estatu honen helburua eskubideak segurtatzea da eta ez gizakiak zoriontsu egitea. Zoriona eremu pribatuko auzia da eta estatua hor sartzeak bere kideak ume gisa tratatzea eragingo luke. Horrek despotismoa ekartzen du berekin, autonomiaren printzipioa apurtzen baitu. «Herriak

berez erabaki ezin duena, oraindik gutxiago erabaki deza-ke monarkak herriagatik». Estatuak egin behar duen bakarra bere kide oren eskubideak zorrotasun handienarekin defendatzea da.

Baina Kant ez zen estatuaren eraketa soilean geratu. Estatuak elkarren ondoan bizi dira gizabanakoak bizi diren modura eta ondorioz nazioarteko zuzenbidez zerbait esan behar zuen. Futbolaren adibidera itzuliz, futboleak hasiz gero munduko txapelketa antolatzeke beharra sortzen da. Nazioarte mailan ere herri guztien elkarrekiko gerraren natur egoeratik legezko egoerara igarotzeko urratsa beharrezkoa gertatzen da. Eta horretarako errepublikaren elkarrekin federal kosmopolita baten eraikuntza aurreratu du, gaurko Nazio Batuen hazia. Hor arazoak ez dira gerren bidez erabakitzen, auzitegien bidez baizik. Egun Kant zuzenbide kosmopolita asko aipatzen da globalizazioari buruzko eztabaidetan, zuzenbide kosmopolita hori nazioarteko zuzenbidea baino gehiago baita; estatuen arteko harremanak arautuz gain gizakiek nazioarte mailan dituzten eskubideak zehazten ditu.

Ildo horretatik kolonialismoa kritikatu zuen eta oro har gerrak eta militarismoa. Gerrek gizon gaizto gehiago sortzen omen dituzte hiltzen dituztenak baino. Armada iraunkorak giza eskubideen aurka doaz eta «denborarekin erabat desagertu behar dute».

Armada egonkorrek etengabeko gerra mehatxu bat dira beste estatuentzat, beti prest eta egokituta baitaude gerra egiteko. (...) Eta, azkenean, armada egonkorrek sortutako gastuak bakea gerra motz bat baino jasanezinagoa egiten duenez, hori da erasoan zioa (...). Horri zera gehitu behar zaio ezen jendea soldatapean edukitzeak, hil daitezen edo hil dezaten, esan nahi duela gizakia beste batek erabiltzen duela makina gisa —Estatuak—; ez datorrena bat gure baitan ditugun gizatasunaren eskubideekin.

Egoera hori konpontzea bideratuko lukeen oharra ere egiten du: gerra hastearen erabakia ezin da erregearen eskutik utzi, baizik eta herriak berak hartu behar du erabakia, hau baita gerra egin eta bere ondorio latz guztiak jasaten dituen.

Hala ere, errealitateari begiratzan badiogu gatazkak eta gerrak nagusi direla dakusagu. Kant ez da asmo onak besterik ez dituen idealista baikorra, idealista kritikoa baizik. Gizakia izatez gaiztoa dela dio, horretan ere ez dugu Ilustrazioaren baikotasunaren arrastorik aurkitzen, eta gizakia egiteko erabili den egurra oker-okerra zenez, hori erabiliz ezin da inoiz erabat zuzena den ezer lortu. Dena den, gatazka horiek ez ditu gaitzesten besterik gabe; aitzitik, gatazka horiek beharrezkoak direla dio, gizakiaren gaitasunak garatzeko eta kulturaren lorpen nagusiak sortzeko. Gatazka kulturean aurrera egiteko akuilua da. Eta akuilu honen osagai nagusiak erlijio eta hizkuntz aniztasuna dira, hainbat liskarren jatorriak. Hizkuntz eta erlijio aniztasunak gizarteak batasun desitxuratu batean elkartzeko ekiditen du. Babel gizateriaren historian beharrezko urratsa izan zen. Txina jartzen du aurkako adibide gisa. Mendetan zehar Erdiko Erresuma, etsirik gabe bere baitan itxita, eta despotismoan erorita askatasun arrastorik gabe. Hor sumatzen den bakea hilerrietako bakea litzateke. Baina Kantek bake dinamikoa nahi du, ez indarrak agortzen direnean sortzen dena, baizik eta lehia biziak oreka lortzen duenean; hemen ere aniztasunaren sintesia aldarrikatzen du, e p i s -temologian egiten duen bezala, sintesi bizia. Eta, beraz, Kantek aniztasuna onartzen eta onesten du, Ilustrazio bateratzaile baten irudiari aurkakotuz. Christian Gottlieb Mielcke-k egindako lituaniera-alemana-lituaniera hiztegi-rako hitz batzuk idatzi zituen Kantek: lituaniarrek eskubidea dute, noski, euren izaerari eusteko, eta hizkuntza izanik horretarako tresna nagusia, horren erabilera bultzatu behar da hezkuntzan eta oro har. Gainera, hizkuntzaren erabilera zabaldu eta herriaren izaerari estuago lotze horrek herriari ideiak argiago adierazteko ahalbidea eskainiko dio. Horregatik, Nazio Batuen aurrekariak hitz egiten duenean, estatu federalen batasunaz hitz egiten du, baina estatu bakar bat eratzea guztiz gaitzesten du.

Hala ere, gatazka eta gerrez betetako egoera hori ez du besterik gabe onartzen. Gatazkak sortzen dituen egoera tamalgarriak gaizkia hobeto ulertzen laguntzen dute,

eta gero eta gehiago ezagutzen dira munduan edonon egindako bidegabekeriak. Aniztasunak gatazkak sortzen ditu, baina harreman berriak sortzeko aukera ere bai; ez asmo onen bidez soilik, baizik eta elkarbizitza arautzen duten erakunde berriak, borondate orokorago bat bideratzeko gai izango diren lege berriak sortuz. Eta horregatik estatuak legeak behar ditu, deabruak izango bagina ere gizarte-bizitza bermatuko luketenak. Eta gizakiak, horrela, pixkanaka gizatasunaren idealari hurbiltzen zaion lege sistema baten kide izan behar du. Ideal hori ez dago aurretik emana gure izaieran, baizik eta eraiki egiten da, ba-kea eraiki behar den bezala.

Eta horregatik, ez dago historiaren amaierarik. Hoberako bidean al dago, beraz, gizakia? Ez dakigu zehazki, Kantek hobetzearen hobetzeaz azkenean hiltzorian dagoen gaixoaz hitz egiten du, baina historiak zentzu bat izango badu, hobera egin beharko balu bezala jokatzea da aukera onena. Hobekuntzarako baldintzak ezartzeko ahalegin jarraitua besterik ez zaigu geratzen. «Hobekuntza orokor baten baldintzak hezkuntza askatasuna, askatasun hiritarra eta erlijio askatasuna dira». Horregatik, senideek haurrak ez dituzte hezi behar egungo egoerari egokitzeko, bertan ongi molda daitezten, baizik eta gizateriaren etorkizuneko egoera hobeko bati begira hezi beharko lituzkete, horrela etorkizuneko bide berri horiek urratu ahal izateko. Eta ondorioz, haurrek gaiztakeriaren bat egiten dutenean ez dira zigortu behar besterik gabe, baizik eta zigorrak haurraren hobekuntzaren suspertzaile izan behar du.

Hoberanzko bidea erreformentzako bidea da Kanten arabera, ez iraultzarena. Iraultza legearen aurka doa, eta beraz ez da zilegizkoa (indarrean dagoen nahimen orokorra bortxaz aldatzen duelako). Baina pellokeria hori baino interesgarriagoa da iraultza frantsesari buruz esaten duena, alegia, zilegizkoa iruditzen zaiola aurreko lege-egitura hobetzen duelako, eta beraz, nahimen orokorrako bat islatzen duelako.

Horregatik, beraz,

orain galdetzen bada ea jadanik gizaldi ilustratu batean bizi garen, hauxe da erantzuna: ez, baina bai Ilustrazioa-

ren gizaldi batean. Oraindik asko geratzen da (...)

Eta Ilustrazioaren bide hori urratzeko beharrezkoa da barne iraultza, iraultza kopemikarrak iragartzen zuena, eta Kanten asmoak hobekien jasotzen dituen: «Gizakien barneko iraultza garrantzitsuena zera da: euren erruz duten adingabetasunetik irtetea». Eta horren ondorioz, hona Ilustrazioaren lema: «*Sapere aude!* Eduki ezazu adorea zeure adimenaz baliatzeko!». Horregatik, ez zuen filosofia bat irakatsi nahi, baizik eta giza arrazoimen komuna erabiliz filosofatzen irakatsi nahi zuen, ez baitago filosofiako autore klasikorik edukiei dagokienez. ♪

Bibliografia euskaraz

Prolegomenoak, Bilbo, Klasikoak, 1995.

Kant eta Hegel. Gerra eta bakeaz gogoetak, Donostia, Jakin, Jakin irakurgaiak 3, 1997.

Arrazoimen hutsaren kritika, Bilbo, Klasikoak, 1999.

Arrazoimen praktikoaren kritika, Bilbo, Klasikoak, 2005.

Uribarri, Ibon, *Immanuel Kant: bizitza eta filosofia*, Donostia, Jakin, Jakin irakurgaiak 1, 1997.

Uribarri, Ibon, *Kanten ezagutzaren teoria*, Donostia, Jakin, Jakin irakurgaiak 17, 2002.